

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2021.94.7>

УДК 811.161.2'06.08Жадан

МОВНІ ЗНАКИ СУБКУЛЬТУРИ МІСТА В РОМАНАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА

ГОЛОЮХ

Larysa

Лариса Василівна,

HOLOIUKH,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури
української мови Волинського
національного університету імені
Лесі Українки

PhD in Philology, docent,
Department of history and culture of
Ukrainian language, Lesya Ukrainka
Volyn National University
16-G Voli St., Lutsk 43025, Ukraine;
E-mail: lara2709@ukr.net

пр-т Волі, 16Г, кв. 5, Луцьк, 43023;

E-mail: lara2709@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6971-6301>

Стаття присвячена лінгвостилістичному осмисленню мовних знаків субкультури міста – підсистеми національної культури, вербалізації специфіки життя людини в сучасному урбаністичному просторі. Висвітлено вербальні реалізації образу міста в романах С. Жадана «Anarchy in the UKR» та «Big Мак»; виокремлено мовні знаки субкультури через фіксацію лексичних і текстових складників: лексико-семантичних груп назв інфраструктури, понять побутової культури, абстрактних понять та ін. Простежено творення мовних знаків субкультури міста у площині місто – час, історична пам'ять, зокрема мовні знаки доби тоталітаризму. Досліджено мовні знаки сучасного міста – назви страв, напоїв і продуктів харчування, одягу тощо, які втрачають етнографічні функції, художньо відтворюють процеси глобалізації сучасного світу. Висвітлено ідіостилістичні параметри авторського наративу у формуванні образу «місто», а саме психологічний напрям розбудови образу, що перебуває у площині мандрівка – спогад – особиста пам'ять. Акцентовано на мовній стратегії автора – писати про те, що прожив/проживає (спогади, асоціації, особиста ретроспектива), на належності автора до молодіжної субкультури, яку засвідчують синтаксичні структури: невласне питальні речення, питання-зачин, зорієнтованість на діалогічність. Доведено, що в романах С. Жадана образ «місто» функціонує як лінгвокультурний і авторський феномен.

Ключові слова: мовний знак, субкультура міста, прозовий текст, наратив, лінгвософія письменника.

Дослідження феномену *субкультури міста* перебуває на перетині декількох наук: філософії, соціології, культурології, етнографії, літературознавства, мовознавства.

Образ *місто* висвітлено переважно в літературознавчих розвідках, зокрема в працях Т.І. Гундорової, О.В. Даниліної, Ю.М. Лотмана, А.А. Степанової, В.Г. Фоменко, М.В. Штогрин та ін. Літературознавчі праці виявляють національно-культурний, образно-художній, індивідуально-творчий аспекти урбаністичного дискурсу.

Лінгвостилістичне опрацювання мовного образу *місто* як лінгвокультурного й індивідуально-авторського феномену зафіксували праці Н.В. Голікової, Л.В. Голоюх, Л.В. Кравець, Л.М. Мялковської, Л.О. Ставицької, Л.С. Прокопович. У контексті цих досліджень постає потреба в образно-художньому, прагматичному, семантико-когнітивному, лінгвостилістичному осмисленні *мовних знаків субкультури міста* – підсистеми національної культури, вербалізації специфіки життя людини в сучасному урбаністичному просторі.

Мета статті – виявити *мовні знаки субкультури міста* в прозових текстах С. Жадана; простежити предметний та суб'єктивно-оцінний компоненти образу *місто* як активної номінації письменника; виявити ідіостилістичні параметри авторського наративу у формуванні образу *місто*.

Художня інтерпретація світу С. Жадана найбільшою мірою спрямована на відображення урбаністичної реальності, вербалізованої загальною назвою – лексемою *місто*, а також топонімами *Харків, Старобільськ, Луганськ, Гуляй-Поле, Мюнхен, Берлін, Прага, Гамбург, Будапешт, Париж, Нью-Йорк, Берн*.

Словообраз *місто* містить лексико-семантичні парадигми назв інфраструктури міста: *автозаправка, агітпункт, аеропорт Кеннеді, бар, бібліотека, Бранденбурзькі ворота, будинок культури, вокзал, вулиця, галерея, готель, гуртожиток, їдальня, кав'ярня, кафе, кіно, лікарня, магазин, метро, музей, палац піонерів, пам'ятник, парк, підземка, пошта, стадіон, театр, університет*; власні імена письменників, історичних діячів, співаків, спортсменів: *Сосюра, Шевченко, Гемінгвей, Марсель Пруст, Гаршин, Махно, Кобзон, Джон Леннон, Морісон, Нейл Янг, Лу Рід, George Harrison, Шева*; загальні

назви осіб: *митець, режисер, диригент, ді-джей, меломан, музикант, піаністка, фанат, тренер, футболіст, кельнер, дилер, екскурсовод*; назви інтелектуальної і духовної діяльності людини: *роман, текст, трактат, томик Марселя Пруста, творчість Емми Андієвської, музика, пісня, кіно*; абстрактні поняття: *життя, смерть, політика, влада, агресивність, культура, мудрість, пам'ять, українська революція* тощо.

Творення мовних знаків субкультури міста в мовному світі С. Жадана відбувається насамперед у площині *місто – час, історична пам'ять*. «Рефлексії письменників на тему міста спроектовано в художні образи, які творять авторський урбаністичний міф, виповнюють лакуни історичних проєкцій, вибудовують постмодерну реконструкцію міських локусів і топосів» [Штогрин: 3]. Наратив письменника сформований на розбудові мовних знаків історичної і культурної пам'яті – назв матеріальних об'єктів минулої доби: *будинок культури, парк, палац піонерів, пошта, готель, пам'ятник іллічу* [збережено авторський правопис – Л. Г.], *музей, театр опери та балету*. Наприклад: *я собі думаю про дивне сполучення, химерну спайку понять – палац піонерів, знак, листівка з минулого, з колективного дитинства цієї країни, з її колективної пам'яті. Нова естетика не може до кінця збити літери на фронтонах, прибрати скульптури, поставлені на дахах мого міста, вона не може витравити написи і вивіски, як кислотою витравлюють наколки, їй не стає духу, не вистачає вміння* [Жадан 2011: 151].

В художньому осмисленні письменником перебувають події радянського минулого, що зумовлює активізацію мовних знаків доби тоталітаризму: *Свого часу Старобільськ навіть був столицею Радянської України – в 43му, коли совки рухались на Захід, він був одним із перших визволених українських міст (...) Сам факт визволення міста було до непристойності роздуто і демонізовано – купа обелісків, меморіалів, ветеранів у медалях, хоча насправді то всі серйозні бої на цьому напрямку велись у районі Донбасу* [Жадан 2011: 22-23].

Лінгвософія С. Жадана ґрунтується на сприйманні життя як шляху, подорожі, проте автор відхиляється від звичайного образного зображення і творить тексти-спогади. Розлогі, детальні описи західних міст і мультикультурний характер європейського суспільства поєднані з оповідями про мандрівки самого автора. Наратив письменника спрямований переважно на нейтральний стиль зображення подій, пов'язаних із перебуванням

у тому чи тому місті: *Загалом Берлін справляв цілком непогане враження. Цікаво, чи є тут німці?* [Жадан 2003: 21]; *Сільві могла відкопати ці записи де-небудь на студії у себе в Празі* [Жадан 2003: 13]; *Гашпер дозволяв собі іноді такі радощі життя – набратись пива і ганяти заспанним Віднем* [Жадан 2003: 14].

Ненормативний лексикон (*петеушник, ригалівка*) демонструє негативну модальність у відтворенні подорожей головного героя і його сприйняття європейських міст: *Відень. Є на південному вокзалі міста Відня одна ригалівка* [Жадан 2003: 60]; *Берлін скидається на юну особу чоловічої статі, такого собі петеушника, котрий недавно почав палити* [Жадан 2003: 22].

Наратив С. Жадана побудований на художній асоціації людина – сучасний світ, втілений у назвах конкретних об'єктів – мовних знаках цивілізації й урбанізації, як-от *музей, галерея, клуб, концертна зала, пор.: Платформи й зали колишнього вокзалу справді перероблені під великий музей, ми йдемо довгими порожніми коридорами, котрі скидаються радше на корабельні доки* [Жадан 2003: 24].

Мовні знаки субкультури міста, зафіксовані в прозових текстах С. Жадана, належать до різних семантичних груп: мистецтво, література, живопис, архітектура, урбаністика. Активний чинник авторського наративу – назви, пов'язані з музикою: *музика, мелодія, саунд, пісня, мотив, джаз, емігрантський шансон, коматозна калінка-малінка, поп-музика*. Ці концепти формують мовний автопортрет самого письменника, якому притаманне естетичне (а подекуди – неестетичне) кодування національно-культурної інформації: *Новий джаз знову бере за горло* [Жадан 2003: 16]; *Та й музика змінюється, хоча за великим рахунком – те саме гівно* [Жадан 2003: 18]; *Сільві <...> встигає знайти на рецепції програмку фестивалю сучасної музики, що ось-ось закінчиться, і заявляє, що ми мусимо їхати <...> на завершальний концерт французького оркестру, який є одним із найкращих у своїй галузі* [Жадан 2003: 21]; *Спочатку треба було вислухати хвилин сорок забойного атонального саунду, Сільві справді зналася на цій музиці* [Жадан 2003: 22]. За словами І.М. Дзюби, ця музика «сповнена духом свободи, зухвалості, щирості самоствердження в житті» [Дзюба 2017: 71].

С.Я. Єрмоленко, звертаючи увагу на синтез індивідуального і колективного підсвідомого в художньому тексті, наголошує: «Саме в просторі національної культури відбуваються рефлексії над художнім словом» [Єрмоленко 2009: 298]. Закономірно,

що в одному контексті з конкретно-зоровим зображенням українського побуту кінця ХХ – початку ХХІ ст. зафіксовано художнє відтворення об'єктів європейської культури: *Важко їхати зрання, навіть якщо це хорошиї **автобан**, а не розбита **східно-європейська траса*** [Жадан 2003: 18]; *Після концерту одна меломанка встигла попередити нас, що насправді фестиваль іще не скінчився, що остання акція <...> саме починається в залах очікування колишнього **Гамбурзького вокзалу**, який нині переробили під великий **культурний центр**, х[...]*йнули туди купу бабок, тепер забавляються там, як собі хочуть* [Жадан 2003: 23]; *Ми вирушаємо в **культурний центр** навпроти. Зовні це старий напіврозвалений **будинок**, зусібіч оточений будівельними майданчиками, однак усередині тут справжня цитадель анархістських організацій, **лівого мистецтва** та просто алкоголиків. Ми знаходимо **кав'ярню** на другому поверсі, де на дверях висить ксероксний відбиток із написом **вхід**, але вже за дверима розташовано цілий **ангар**, обставлений металевими **декораціями**, важкими дерев'яними **меблями** й тим - таки **абстрактним живописом*** [Жадан 2003: 33].*

До національно-культурних мовних знаків субкультури міста належать назви одягу *джинси, джинсова куртка, олімпійка* – лексеми не лише урбаністичної реальності, а й побутової культури ХХ – ХХІ ст. загалом.

Образний наратив С. Жадана активізує назви страв, напоїв і продуктів харчування: *батон, м'ясо, кетчуп, шоколад, кава, кебаб, горілка, фаст-фуд, зелений чай, пиво, карамельки, піца*. Лінгвософія письменника виходить за межі власне національного світосприймання; мовні знаки національної субкультури міст, втрачаючи етнографічні функції, художньо відтворюють процеси сучасної глобалізації світу: *Сільві зобов'язується приготувати якийсь спеціальний **італійський салат*** [Жадан 2003: 34]; *Вулицею товклися турки і їли **кебаби**, запиваючи їх малокалорійною **колою*** [Жадан 2003: 34].

Мовистилію С. Жадана притаманна не лише прагматика конкретно-зорового зображення, відтворення етнічно-культурного колориту місця подій, а й несподівані відхилення від узвичаєного сприймання. Так, асоціювання червоної барви з кока-колою в образній уяві письменника – швидше засіб іронії, натяк на сумнівні моральні цінності тоталітарної доби: *Історія ця була далека й недосяжна і мала криваво-червоний відтінок – як тюльпани, як кров, як кока-кола* [Жадан 2011: 76].

Нівелювання національного компонента у змалюванні гастрономічних уподобань персонажів зумовлює вербалізацію ментального світовідчуття письменника, що перебуває за межами традиційних асоціацій: *українці – фаст-фуд, біг-мак, текіла, віскі* тощо.

Естетика й антиестетика в наративі романів письменника реалізована не лише через оповідь про міста, а й детальні авторські описи побуту, звичаїв, культури українців та європейців: *Ми для нього ні більше ні менше як брати-слов'яни, хоча в цьому місті він міг би знайти собі кілька сотень тисяч таких родичів* [Жадан 2003: 20]; *Американці просто засирають мізки всьому світові своїми ноу-хау* [Жадан 2003:14]; *Традиційно надавати по журній задниці розімлілим від глобалізації французам* [Жадан 2003: 17].

Місто (міста) для С. Жадана – це простір його фізичного буття, за висловом самого письменника, місце його «вростання в життя» [Жадан 2011: 83], об'єкт спостереження й осмислення, поштовх до інтелектуального і духовного зростання, шлях до свободи як філософської категорії та філософії існування. Письменник сприймає місто лише крізь призму власного життя: *гонитва за демонами щасливого дитинства... загалом – повертатися в містя, в яких ти ріс, майже те саме, що повертатись до крематорія, в якому тебе одного разу вже спалили* [Жадан 2011: 36]. Пор. суголосну думку про чуттєвий досвід письменника: «Створена художньою свідомістю образна топографія міста формує чуттєвість людини, подаючи образ міста як проекцію духовно-душевного стану особистості. У цьому значенні літературний текст постає як досвід осягнення міста» [Степанова: 8]. У роздумах С. Жадана наголошено на глибинному індивідуальному досвіді письменника: *спробую повернутись до міста, в якому я виріс і до якого я намагаюсь останнім часом зайвий раз не потикатись (...) аби вкотре пересвідчитись, що нічого не змінилось, все так, як було раніше, як було завжди, як і має бути; що нічого й не могло змінитись, якщо не змінився ти сам* [Жадан 2011: 9-10]; *Це, скоріше, прив'язаність до самого себе, залежність від себе, від власного досвіду, котрий н е відпускає ні на крок, примушуючи знову і знову повертатись на містя, в яких мені було невимовно добре чи невимовно погано* [Жадан 2011: 127].

Психологічний напрям розбудови образу *місто* перебуває у площині *мандрівка – спогад – особиста пам'ять*. Мовна стра-

тегія автора – писати про те, що прожив/проживає (спогади, асоціації, особиста ретроспектива, елементи автобіографії), наприклад: *мої вісімдесяті, наше місто*. Як вважає Л.В. Стародубцева, «урбанізується» не лише ландшафт землі, не лише спосіб життя людства, а й думка людини: місто стає фундаментальним елементом мови образного мислення і метафорою свідомості... Місто й свідомість стають структурно, поняттєво, образно подібні» [Стародубцева 1999: 87].

Л.М. Мялковська звертає увагу на традиційний в українській літературі початку ХХ ст. семантико-асоціативний та оцінно-почуттєвий зміст образу *місто* [Мялковська 2019: 166]. Отже, розширення в художній мові початку ХХІ століття парадигми побутових понять і поповнення концепту *місто* новими мовними знаками – закономірний процес естетичного й комунікативно-прагматичного осмислення простору перебування людини, своєрідна стильова норма художньої прози [Siuta 2021].

Мовообраз *місто* в романі С. Жадана “Anarchy in the UKR” розкриває глибини підсвідомості автора (пошук минулого, спогад-пам’ять): *Усе життя мені доводиться зустрічатись із ними, натикатись на цих привидів із минулого в темних коридорах і переходах підземки, в салонах таксівок і музичних магазинах* [Жадан 2011: 214].

Соціально-психологічний вимір нарративу письменника засвідчує асоціативне поєднання *місто* – *підліток*: *після зими міста завжди нагадують підлітків, котрі вічно не знають, що їм одягти – половина речей на них вже мала, решта давно виїшла з моди* [Жадан 2011: 125].

Причетність, належність самого автора до молодіжної субкультури міста демонструє усно-розмовна домінанта його нарративу – зорієнтованість на діалогічність, комунікативний вплив на читача. Оповіді й роздуми письменника фіксують змішування *я(ми)-автора* і *ти-читача*, що передбачає фактор адресата: *Повертаючись до міста, в якому ти був так давно, що можна сказати – не був зовсім, ти відразу ж намагася зачепитись за щось знайоме, знайти якісь сліди й знаки, але це марна затія, що могло залишитись із того часу – навіть кіосків не лишилось, тому ми просто вирішили перебути тут до ранку* [Жадан 2011: 135].

Вікові, соціальні й ментальні ознаки як чинники єдності автора з його читачем вербалізовано через невласне питальні конструкції, які виражають риторичне ствердження чи запереч-

чення і не потребують відповіді: *дивні люди, думаю я, живуть у цьому містечку, без кафе і гучномовця, без проституток і чупа-чупсів, сидять по хатах, позачинялись, суки, на всі замки і дивляться телевізор до самого ранку, що вони дивляться? що їх цікавить? останні новини? що вони хочуть почути в останніх новинах? чого вони чекають від цього світу, ховаючись від нього за зачиненими дверима і забитими наглухо вікнами? – що їм у свою чергу може показати цей світ, що світ приготував для цих дивних людей, котрі дивляться телевізор о п'ятій ранку? баскетбол? точно, мабуть баскетбол, що ж іще, як не баскетбол* [Жадан 2011: 20].

До стратегії опосередкованого спілкування з читачем належить питання-зачин авторського наративу, в який вкраплено роздуми: *Що може бути в Гуляй-Полі? Очевидно, що там немає жодних атракціонів, жодних американських гірок і ніагарських водоспадів, ніагарських водоспадів там точно немає, я в цьому майже впевнений...* [Жадан 2011: 36].

Отже, мовні знаки субкультури міста у прозових текстах С. Жадана – система лексико-семантичних парадигм із змістовими центрами назв міської інфраструктури, понять інтелектуальної та побутово-звичаєвої культури, власних і загальних назв людей та ін. До чинників вербалізації субкультури міста належать також ненормативний лексикон сучасної доби, естетизація й антиестетизація понять урбаністичної реальності. Лінгвокогнітивний і прагматичний аналіз мовних знаків субкультури міста, зафіксованих в інших творах письменника, може бути перспективою майбутніх досліджень.

Жадан С. Anarchy in the UKR. Харків, 2011. 223 с.

Жадан С. Біг мак. Київ, 2003. 184 с.

Даниліна О.В. Концепт «Місто» у прозових текстах Сергія Жадана. Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. 2010. Вип. XXIII, ч. 1. С 347 – 354.

Дзюба І. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ, 2017. 112 с.

Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки національної культури. Київ, 2009. 352 с.

Мялковська Л.М. Мова художніх творів І.С. Нечуя-Левицького: лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція: Київ, 2019. 608 с.

Стародубцева Л.В. Город как метафора урбанизируемого сознания. Урбанизация в формировании социокультурного пространства. Москва, 1999. С. 70 – 93.

Степанова А.А. Місто на межах: естетичні грані образу в літературі перехідних епох. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/.../Stepanova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 28.06.2021).

Штогрин М. В. Урбаністичні топоси сучасної української літератури: традиції та трансформації (2000–2014 рр.). Автореф. ... канд. філол. наук. Київ, 2016.

Halyna M. Siuta, Iryna M. Ivanenko, Zoriana R. Dubravka, Liudmyla M. Mialkowska, Olha R. Senkovich. Dynamics of stylistic norms in the artistic discourse of the XX century. *Laplage em Revista (International)*, Vol. 7. n. Extra A Jan. – Apr. 2021. (дата звернення: 2.06.2021)

REFERENCES

Zhadan, S. Anarchy in the UKR. Kharkiv, 2011. 223 p. (in Ukr.)

Zhadan, S. Big mac (2003). Kyiv, 2003. 184 p. (in Ukr.).

Danylina, O.V. (2010). Concept “city” in Serhiy Zhadan’s prose. *Actual problems in Slavic philology. Series: Linguistics and literary studies*. 2010, issue XXIII, part 1, p. 347-354. (in Ukr.).

Dziuba, I. (2017). The black romantic Sergiy Zhadan. Kyiv, 2017. 112 p.

Yermolenko, S.Y. (2009). Linguistic and aesthetic signs of national culture. Kyiv, 2009. 352 p. (in Ukr.).

Mialkowska, L.M. (2019). The language features of I.S. Nechuy-Levytsky’s fiction: lexicographic and linguo-cognitive reception. Kyiv, 2019. 608 p. (in Ukr.).

Starodubtseva, L.V. (1999). City as a metaphor for urbanized consciousness. Urbanization in the formation of sociocultural space. Moscow, 1999. P. 70 – 93. (in Rus.).

Stepanova, A. City on the edges: Aesthetic facets of the image in literature of transitional eras. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/.../Stepanova.pdf> (date of the application: 28.06.2021).

Shtogryn, M.V. (2016). Urban topos of modern Ukrainian literature: traditions and transformations (2000 – 2014). Abstract. PhD. Kyiv, 2016. (in Ukr.).

Halyna M. Siuta, Iryna M. Ivanenko, Zoriana R. Dubravka, Liudmyla M. Mialkowska, Olha R. Senkovich (2021). Dynamics of stylistic norms in the artistic discourse of the XX century. *Laplage em Revista (International)*, Vol. 7. n. Extra A Jan. – Apr. (date of the application: 2.06.2021).

Статтю отримано 15.06.2021

Larysa Holoïukh

LANGUAGE MARKERS OF CITY SUBCULTURE IN SERHIY ZHADAN'S NOVELS

The article is dedicated to the linguostylistic study of the language markers of city subculture – an under system of the national culture and verbalization of the specifics of human life in the modern urban space. The article highlights verbal realizations of the city as an agent in Zhadan's novels “Anarchy in UKR and “Big Mak” – language markers of subculture, and it singles out his lexical and textual components: lexical-semantic groups of infrastructure names, notions of everyday culture, abstract notions, etc. The article follows up the creation of language markers of the city subculture in the space that is a city – time, historic memory, such as language markers of the totalitarian era. Language markers of the modern city are being explored – names of food and drinks, groceries and clothes which are losing their ethnographic function thus recreating an artistic view of globalization in the modern world. The article points out idiostylistic parameters of the author's narrative in his forming of the depiction of the city, namely the depiction's psychological course in the space journey – recalling – personal memories. The accent is made on the author's language strategy- writing about his present and past experiences (memories, associations, personal retrospective), on the author being a part of the youth subculture, syntactic structures, free indirect form questions, questions-introductions and his orientation towards dialog style. The article proves that the city in Zhadan's novels functions as his linguocultural and signature feature.

Key words: language marker, city subculture, prose, narrative, writer's linguosophy.